

uključujući i crkvu, prikazao na nekoliko stranica, sadržajno i zanimljivo. U ovom sakralnom objektu u Baču se susreće više arhitektonsko-umjetničkih stilova: romanika, gotika, renesansa, barok. Prikazan je klaustar i objašnjena je njegova simbolika kao „klaustara duše“ ili rajskog vrta, ranjenog ljudskim grijehom. Ova objašnjenja i opisi su najljepši dio rada. Kratko je prikazan refektorij ili blagovaona, kao i franjevački muzej. Navedena su oštećenja nakon radova koje je tri godine provodio Pokrajinski zavod. U „završnim mislima“ autor je objavio i dvije ilustracije, posljednjih franjevac čije je rodno mjesto bio Bač, a radi se o fra Krsti Bođancu i fra Beatu Bukincu.

Ova publikacija prikazuje određene probleme naše povijesno-kulturne i sakralne baštine i postavlja pitanje očuvanja njene autentičnosti i opstanka za iduće generacije.

Dominik Deman

Živa baština : nematerijalna kulturna baština Hrvata u Republici Srbiji : Subotica, 28. studenoga 2022. / [autori tekstova Katarina Čeliković... [et al.] ; autorica izložbe Katarina Čeliković ; fotografije Ivan Ivković Ivandekić... [et al.], Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica 2022., 54 str.

Knjiga je nastala kao plod suradnje i višegodišnjih etnoloških istraživanja koje Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata provodi s Filozofskim fakultetom u Zagrebu, Odsjekom za kulturnu antropologiju i etnologiju te s drugim institucijama i pojedincima s ciljem stručne valorizacije i zaštite nematerijalne kulturne baštine. Urednica je Katarina Čeliković,

a stručna savjetnica u ovoj publikaciji je prof. dr. sc. Milana Černelić, redovita profesorica u mirovini, dok su recenzentice izv. prof. dr. sc. Marijeta Rajković Iveta i Tamara Štricki Seg, prof. etnomuzikologije.

Publikacija na 54 stranice donosi bogate opise i ilustracije čak 22 elemenata nematerijalne kulturne baštine, podijeljenih na sljedeća područja: „Jezik“, „Običaji“, „Glazba“, „Ples“ i „Umijeća“. Važna informacija je da se u publikaciji uz svaki element NKB nalazi i QR kod koji čitatelja vodi na internetsku adresu ZKVH-a gdje može dobiti detaljnije informacije.

Prvo područje naslovljeno „Jezik“ sadrži dva elementa: Bunjevački govori bačkih Hrvata i Šokački govori bačkih Hrvata. Kako autorica Ivana Kurtović Budja navodi, „bunjevački govori bačkih Hrvata jezično je nematerijalno kulturno dobro hrvatske etničke skupine na sjeveru Bačke, najbolje očuvano u Subotici i okolici te dijelom u Somboru. Bunjevački govori pripadaju novošto-

kavskomu ikavskom dijalektu štokavskoga narječja hrvatskoga jezika“. Nadalje autorica obrazlaže samoglasnički sustav, deklinaciju, morfologiju, leksik i povijest vezanu uz govor. Što se tiče govora Šokaca, autorica navodi: „Šokački govori bačkih Hrvata jezično je nematerijalno kulturno dobro hrvatske etničke skupine na sjeverozapadu Bačke. Toj skupini govora pripadaju govori od Berega do Plavne (Bač, Plavna, Vajska, Sonta, Bereg, Monoštor). Šokački govori pripadaju slavonskom (slavonsko-srijemsko-baranjsko-bačkom) nenovoštokavskom, djelomice šćakavskom arhaičnom dijalektu štokavskoga narječja hrvatskoga jezika“. Nadalje doznajemo razliku Šokaca na sjeveru u odnosu na jug Bačke, a zatim i samoglasnički sustav, deklinaciju, morfologiju, leksik te povijest i sadašnjost.

Drugo područje „Običaji“ sadrži sljedeće elemente:

Ophod *kraljaca* u Rumi. Ophod *kraljaca* uoči Sveta tri kralja održava se u Srijemu i to samo u Rumi. *Kraljci* su muškarci i nose šešire ukrašene raznim ukrasima. *Kraljci* ne čekaju da domaćini izađu iz kuće, već pjevaju „Narodi nam se kralj nebeski“ i ulaze u kuću. Po ulasku pozdravljaju s „Hvaljen Isus i Marija!“, a domaćini ih zatim počaste pićem i darivaju kobasicama i novcem.

Vinogradarski običaji proslave sv. Vinka (Vincencija) u Rumi. Vinogradarski običaj proslave sv. Vinka tradicionalno se obilježava u Rumi 22. siječnja kao početak vinogradarske godine. Običaj predstavlja obred blagoslova vinove loze u vinogradima da bi godina bila rodna. Sudionici se okupljaju u Hrvatskom domu gdje se nakon blagoslova vraćaju te slijedi zabava.

Veliko prelo u Subotici. Veliko prelo u Subotici običaj je bačkih bunjevačkih Hrvata koji je zapravo proizašao iz tradicionalnoga hrvatskoga narodnog običaja – prela. Prela su se u davna vremena održavala u obiteljskim domovima u zimsko vrijeme kada nije bilo velikih poslova na polju kao i u pokladno vrijeme. Danas ovaj običaj predstavlja svečanu večeru i zabavu uz tamburaše.

Golubinačke mačkare. *Mačkare* ili *Premundureni dani* u Golubincima pokladni su običaji koji se s prekidima održavaju oko dva stoljeća. Svake godine dolazi sve veći broj gostiju iz susjednih država. Danas traju tri dana – započinju u subotu s maskenbalom na kojemu se biraju najljepše maske. Najsvečaniji i najvažniji događaj održava se u nedjelju kada nekoliko stotina maskiranih mještana i gostiju u povorci obilaze selo. Trećega dana, u ponedjeljak je pokladno jahanje koje se na ovim prostorima održava jedino u Golubincima. Veliku važnost imaju tradicijske maske koje se ne mijenjaju, one su zapravo pravi simbol golubinačkih *mačkara*.

Pokladni običaj *tute* u Plavni. *Tute* su pokladni običaj u kome sudjeluju maskirane osobe različite dobi, svirači, pjevači i plesači. U Plavni se pokladni običaji danas svode na tri dana: nedjelju, ponedjeljak i utorak pred Čistu srijedu. Ovim običajem puk se oprašta od veselja, plesa, lijepoga oblačenja, dobre hrane i pića. Osim *tuta* koje uglavnom podrazumijevaju ružne maske, postoje i *male tute* i *lipetute*.

Čuvari Isusova groba u Bačkoj i Srijemu. Na Veliku subotu čuvari Božjeg groba stoje u crkvi pokraj Isusova kipa i simbolično čuvaju njegov grob. Običaj

se do danas održao kod bunjevačkih Hrvata u Bačkoj – u Subotici i Tavankutu te kod Šokaca u Sonti. Također, ovaj je običaj živ i kod Hrvata u Srijemskoj Mitrovici i Zemunu. Čuvanje Božjeg groba počinje na Veliki petak i čuva se sutradan tijekom cijeloga dana.

Polivači kod bunjevačkih Hrvata u Bačkoj. Na drugi dan Uskrsa, takozvani *Vodeni ponedjeljak*, momci i oženjeni muškarci idu u polijevanje djevojaka i žena. Polivači su djevojke polijevali vodom tako da bi djevojku doveli do bunara, dvojica ju držala, a ostali bi zgrabili vode i polili ju. Ovaj se običaj održao do 40-ih godina 20. stoljeća, a od početka 20. stoljeća sve češće ih prskaju i parfemom.

Priskakanje Ivanjske vatre kod bunjevačkih Hrvata u Bačkoj. Običaj preskakanja Ivanjske vatre održava se na blagdan sv. Ivana Cvitnjaka, 24. lipnja. U prošlosti, tri dana zaredom mještani su na raskrižjima palili i preskakali vatru. Danas ovaj običaj organiziraju hrvatske bunjevačke udruge u okolici Subotice, u vidu manifestacija.

Duhovski ophod *kraljica* kod bunjevačkih Hrvata. Obredni duhovski ophod *kraljica* vezan je uz blagdan Duhova. Tradicionalno su *kraljice* bile djevojke stasale za udaju, no u novije vrijeme to su najčešće djevojčice od dveste do četrnaeste godine. Ophodi su vezani uz crkvu, a odvijaju se u Subotici i Tavankutu. *Kraljice* ophode mjesto i obilaze kućanstva pjevajući pjesme za plodnost i blagostanje, a domaćini ih za uzvrat daruju.

Dužijanica – običaj proslave završetka žetve. *Dužijanica* je običaj nastao u Subotici na temelju obiteljskih žetvenih običaja bunjevačkih Hrvata. Dužijanica

u okviru obitelji održavala se u vrijeme dok se živjelo u velikim obiteljskim zajednicama. Žito se ručno kosilo i vezivalo u snoplje. Pleo se vijenac od pšenične slame i klasja koji se *bandašu* stavljao na šesir. Kada je posao svršen, okićeni *risari s bandašem* odlazili su na domaćinov salaš. Domaćica je blagoslovljenom vodom škropila pšenični vijenac, a domaćin je *risare* nudio rakijom i vinom. *Bandaš* je predao žitni vijenac koji se vješao u trijem ili u sobu i čuvao do iduće godine. Dužijanica je završavala sa zabavom uz jelo i glazbu. Danas ovaj običaj živi u Subotici i okolnim mjestima te u Somboru pod nazivom *dužionica*.

Običaj zvonjenja za pokojnike u Surčinu. Zvonjenje za pokojne iz obitelji običaj je poslije večernje svete mise na dan Svih svetih. Običaj izvode muškarci koji sa sobom donose neko piće koje namjenjuju za pokojnike. Pije se tijekom večeri uz anegdote o pokojnicima dok se čeka na red za zvonjenje. Za to vrijeme, žene i djeca su doma gdje pale svijeće za pokojnike uz molitvu.

Ophod *betlemaša* u Srijemu. Danas *betlemaši* izvode igrokaz s temom susreta triju kraljeva. Tradicionalno, to je skupina momaka koja ophodi selom pjevajući i čestitajući, a za uzvrat dobivaju darove od domaćina.

Treće područje „Glazba“ opisuje tri elementa.

Tamburaši, tamburaške prakse Hrvata u Vojvodini. Tamburaška praksa kod vojvođanskih Hrvata prisutna je u svim dijelovima Vojvodine među Hrvatima. U Srijemu su aktivni orkestri u Rumi i Golubincima, kod bačkih Šokaca u Sonti i Monoštoru, a kod bačkih Bunjevaca u Somboru i Subotici. Suvreme-

na tamburaška praksa razvijala se od početka 20. stoljeća i traje do danas.

Bećarac – tradicijski glazbeni i verbalni žanr među vojvođanskim Hrvatima. Bećarac je vrsta veselog narodnog napjeva. To je pjevani glazbeni izričaj. Među Hrvatima u Vojvodini prikupljeno je i objavljeno nekoliko knjiga bunjevačkih i šokačkih bećaraca iz Bačke.

Tradicijsko dvoglasno pjevanje šokačkih Hrvatica iz Monoštora. Ovo umijeće prenosi se usmenom predajom s generacije na generaciju. Specifičnost ovog pjevanja je da jedna pjevačica započinje pjesmu u prvom glasu dok je ostale žene prate – *rožu*. „Kraljice Bodroga“ pjevačka su skupina koja njeguje tradicijsko pjevanje.

Sljedeće, četvrto područje je „Ples“ i opisuje element Bunjevačko momačko kolo. Plesač i dvije plesačice u formaciji trojke ovaj ples izvode uz izmjenjivanje nekoliko plesnih figura samostalno ili s drugim plesnim trojkama. Naglašeno je nadigravanje muških plesača s karakterističnim iskvrcavanjem i plesom iz koljena dok gornji dio tijela miruje.

Posljednje područje predstavlja „Umijeća“ s četiri elementa.

Stvaralaštvo u tehnici slame kod bunjevačkih Hrvata u Bačkoj. Predmeti od slame danas su snažan identifikacijski element Hrvata Bunjevaca. Tehnika rada u slami prezentira tradicijsku kulturu, stvara slike, krune i sakralne predmete s elementima naivne umjetnosti, ali i nove izražajne oblike poput suvenira. Slika od slame danas je vezana isključivo za žensku populaciju, tzv. slamarke. U Tavankutu se održava Prva kolonija naive u tehnici slame koja okuplja veliki broj umjetnika.

Priprema blagdanskog božićnog kruha *božićnjaka*. *Božićnjak* je božićni kruh

ukrašen raznim likovima i predmetima. Kod bunjevačkih Hrvata to je najsvečanija vrsta božićnih pletenih kolača. Počele su ga praviti salašarke kako bi u obitelji prikazale betlehemski prizor rođenja Isusa, a koji nisu mogla vidjeti djeca ili stariji u udaljenoj crkvi. Autor opisuje izgled kruha te ukrase i njihovu simboliku.

Umijeće izrade *šlinga*. *Šling* je sveopći naziv za bijeli vez. Veoma je cijenjen kod bačkih Bunjevaka. Autor iznosi vrste i načine *šlinganja* kod Bunjevaca. Danas imamo nekoliko privatnih zbirki papirnih šablona i *šlingovane* nošnje i pokušva koji se čuvaju i prikazuju na različitim manifestacijama i izložbama.

Umijeće izrade bunjevačkih i šokačkih papuča, *papuš*. Posljednji aktivni zanatlija iz starijih vremena u Subotici bio je Laza Kujundžić. Svoj kompletan alat darovao je Dejanu Kovaču, a on je danas jedini majstor koji ručno šije papuče po staroj tehnici, a samo je nekoliko živućih majstora ovog starog zanata u Subotici i Somboru.

Publikacija *Živa baština* vrijedan je svojevrstan katalog bogatstva nematerijalne kulturne baštine Hrvata u Srbiji koja živi, koja je i dalje (ili ponovno) dio svakodnevice. Ona je pisani trag da Hrvati u Srbiji žive svoju tradiciju, da je ona važan dio hrvatskoga identiteta usprkos političkim događajima, globalizaciji i modernizaciji. S obzirom da nematerijalnu kulturnu baštinu ne možemo zatvoriti na policama muzeja, potrebna je velika ljubav, volja, ali i znanje da se ona sačuva. Ova publikacija pokazuje da Hrvati u Srbiji imaju i ljubav i volju i znanje kako da svoj identitet čuvaju i žive. Nadalje, publikacija je izvrsno osmišljena – daje čitatelju sažetu, bogatu informacijama, etnografsku građu obogaćenu dovoljnim

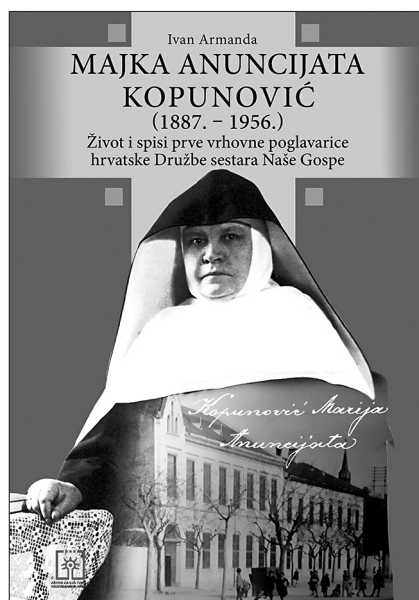
brojem fotografija. Mogli bismo reći i da je interaktivna – za one koji žele saznati više, tu je QR kod koji vodi na stranice Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata. Pohvaljujem ideju, način prezentiranja i iznošenja informacija. Osmišljena je da privuče čitateljevu pozornost i održi ju. Na kraju, smatram da može poslužiti i kao motivator za sve hrvatske udruge u Srbiji koje svoju nematerijalnu kulturnu baštinu mogu istražiti i revitalizirati.

Sonja Periškić Pejak

Ivan Armanda, *Majka Anuncijata Kopunović (1887. – 1956.): Život i spisi prve vrhovne poglavarice hrvatske Družbe sestara Naše Gospe*, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica, 2022., 176 str.

Kao peta knjiga u biblioteci „Prinosi za povijesna istraživanja“, tijekom 2022. godine tiskana je biografija sa spisima prve vrhovne glavarice hrvatske Družbe sestara Naše Gospe, Anastazije Kopunović, majke Anuncijate. Autor knjige Ivan Armanda, leksikograf u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža u Zagrebu, svojim radovima često obuhvaća povijesna djelovanja ženskih redovničkih družbi, ne samo na prostoru Hrvatske. Svojim pisanjem nerijetko je obuhvaćao i djelovanje istih na prostoru Bačke te je tako nekoliko njegovih radova na sličnu tematiku našlo svoje mjesto u *Godišnjaku za znanstvena istraživanja* Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata.

Knjiga je podijeljena u dvije velike cjeline: „Život majke Anuncijate Kopunović (1887. – 1956.)“ (str. 13-110) i „Spisi majke Anuncijate Kopunović“ (str. 113-170), nakon čega slijede bibliografski podatci korišteni u ovoj knjizi.

Knjiga (str. 13-18) u uvodnom dijelu donosi podatke o ranoj mladosti Anastazije Kopunović, kasnije s. Marije Roze, te nekoliko crtica iz najranije povijesti Kalačke družbe siromašnih školskih sestara Naše Gospe iz koje će 1930. niknuti nova družba bačkih siromašnih sestara učiteljica od Naše Gospe. Armanda također opisuje djelovanje s. Marije Roze, kroz njezin prosvjetni odnosno rad na uvođenju hrvatskog jezika u škole (str. 20-24) te prilike u kojima se našla kalačka družba u Bačkoj nakon Prvoga svjetskoga rata (str. 25-29). Potom slijedi važan dio o osnutku nove družbe na čijem će čelu u prvim godinama djelovanja stajati majka Anuncijata (str. 30-39). Počecima djelovanja u Hrvatskoj te godinama koje će donijeti Drugi svjetski rat posvećen je središnji dio prvog dijela knjige (str. 40-83). U ovom dijelu knjige autor piše i o prilikama preseljenja kuće matice u Zagreb te o brizi majke Anuncijate za duhovno dobro sestara. Preseljenje kuće matice iz